

ДУШАН ИВАНИЋ

УЗ НАГРАДУ МАТИЦЕ СРПСКЕ „МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ”

Опредјелујући се једногласно да награду Матице српске „Младен Лесковац” додијели професору емеритусу Славку Гордићу, жири је узео у обзир цјелокупно његово књижевноисторијско и књижевнокритичко-есејистичко дјело посвећено српској књижевности, његово дјеловање на новосадском Филозофском факултету и у институцијама наше културе.

Лако је рећи – жири је узео у обзир, имао је у виду, али није лако разлучити, разврстати, именовати све кад кажемо – „цјелокупно”: то су монографије (о Змају и Бошку Петровићу), збирке студија (о роману, о Вељку Петровићу, о Иви Андрићу, а у одређеном опсегу и о Милану Кашанину и о Александру Тишми), огледи, прегледи, дневници читања, критике, говори, портрети, прикази, маргиналије, одзиви (сјећања), тематски и морфолошки отворени фрагменти, варијације, слике, сјећања. За велик дио радова Славка Гордића може се рећи да се роје као извиднице или осматрачнице (није случајан наслов једне његове збирке *Осмајџрачница*, 2016): дневници (зимски, летњи), годишњи или полугодишњи прегледи, „тема године” (почетак Првог свјетског рата) и осврт на мемоарске записе Мирка Тепавца, с драматичним питањем-одговором, „Јесу ли за нас, овакве какви смо, гинули другови Мирка Тепавца?”, а у перцепцији „данашње стварности” „нема *џековина* њихове борбе” (*Осмајџрачница*, 94).

Поводом Гордићеве књиге о Вељку Петровићу, Никша Стипчевић је написао: „Дубок зналац српског књижевног наслеђа, есејист искричавих асоцијација и поређења, увек свежих и присутних знања, Гордић има и својство које многи данашњи критичари немају – уме да разазнаје шта је *језичка* уметност, изврсно познаје

језик.” И нешто даље, „Критичко расуђивање Славка Гордића веома је далеко од сцијентистичке сувопарности и целомудрености једног дела савремене критике, која хоће да скалпелом исецка текст, а не уме да протумачи његову *сложевину*...” (*Критичке и друге минијатуре*, 78–82).

Овој процјени критичарског метода, ако је метод, боље рећи – критичарске природе, одговарају и уочавања, сад Гордићева, о критици као креативној дјелатности, „и то увек, и увек симултано – доживљај, тумачење и вредновање. Такозвана анархија укуса није успутна неприлика већ услов самог постојања критике”, јер би критику, пише Светозар Петровић, „ограничење субјективности нашег доживљаја лишило субјективности смисла” (*ЛМС*, 2006, 477/1–2, 126–127). Да је *Лични печат* је водећа нит не само за есеј већ је (Адорно) „антисистематичан импулс” (*Профили...*, 65), можемо додати, нит водила укупног књижевнонаучног говора Славка Гордића.

У извјесној нехају за систематичност, па и за опсједнутост једним питањем, дјелом или опусом, Гордић није опсједнут ни једним или јединственим планом критичког и аналитичког излагања, већ, рекли бисмо, слободним (да не кажем анархичним) скретањем пажње на изоловане или изабране оазе дјела као носиоце одређених вриједности. Отуда код њега настаје висок степен повратности или исцрпљивања и проширивања заузетих поља и покренутих питања. Његово *Слањање времена*, садржи студије о ранијим, класичним или старијим српским књижевним „мериоцима” (како је говорио Драган Јеремић) – о Скерлићу, Богдану Поповићу, Винаверу, Михизу, Миодрагу Павловићу, па ће прећи на оне који су остали са стране или дошли касније, на Десницу, Вељка и Бошка Петровића, Светозара Бркића, Николу Милошевића, Љубомира Симовића, Јована Христића, долазећи до савременика, Милана Радуловића, Михајла Пантића, Радивоја Микића, Тање Крагујевић, Бојане Стојановић Пантовић, Драгана Хамовића. Читајући без предаха (можда и без избора), Гордић не посустаје пред својим млађим братственицима по перу, налазећи у њима не само оно што је добро по себи, већ што уноси нова виђења наших поетских, пјесничких и прозних токова, или, како каже Марко Недић, гдје „трага за поетичким константама новије српске књижевности”. „Његов стил”, наставиће Недић даље, „има особине критике и есејистике какву пишу писци, и у њему се стваралачка и конструктивна имажинација у појединим сегментима текста равноправно појављује с критичком и интерпретативном. Стилска привлачност есејистике коју пише у блиској је вези с његовим нијансираним прозним текстовима.”

Тако у огледу о Љубомиру Симовићу (*Профили и ситуације*) дотиче опрезно, суспрегнуто однос тзв. стваралачке критике према универзитетској критици, уштавајући свој став поводом мишљења или тврдњи да критика коју пишу „песници као критичари” „подразумева и надмоћ песниковог *ироницања у саму срж* књижевног феномена”: „Безрезевно потврдан одговор био би неодржив већ и стога што је вредност увек сингуларна категорија.” Међутим, сингуларан је и језик Гордићевих критика и студија, раскриљен између слике и појма, залазећи често у метафоричко-ироничан фигуративно-двосмислен говор. То се види по већини наслова његових књига, гдје бинаран израз и спаја и раздваја (*Примарно и нијанса, Образац и чин, Подсећања и наговори, Сродства и раздальине, Трајања и сведочења, Профили и ситуације...*).

Као што на једном мјесту наводи тврдњу Милана Кашанина, да има више Сремаца у Сремцу и више Матавуља у Матавуљу, могли бисмо се питати који је Гордић у средишту нашег образложења Матичине награде: 1) проучавалац знаменитих личности наше културне и књижевне баштине, Доситеја Обрадовића, Јована Јовановића Змаја, Растка Петровића, Вељка Петровића, Владана Деснице, до Бошка Петровића и савременијих аутора; 2) књижевни критичар, јединствен по томе што деценијама у свом видокругу има дјела свих родова и врста у књижевности и у науци о књижевности, односно књижевној критици и историји књижевности; 3) хроничар књижевних догађаја: прозе, поезије, критике, попут оних које су имали класици наше струке, Тихомир Остојић или Јован Скерлић (један од наслова, *Осмајрачница*, заправо је метафора Гордићевог поступка и његовог духовног видокруга); 4) есејист, и у засебним студијама, и између пасуса књижевно-аналитичких текстова; 5) интелектуалац ангажован у актуелним питањима националне културе...

Не оптерећујући своје текстове теоријско-методолошким процедурама, Славко Гордић метонимијски назначује подстицаје или релације те врсте, те су они често ишарани именима из књижевности, филозофије, есејистике, методологије и теорије књижевности (Валери, Блох, Блум, Рилке, Шестов, Монтењ, Волф Шмид, Башлар, Роберт Музил, Ла Рошфуко...). Кад пише, нпр., о афоризму и модерности, на окупу су се нашли Харолд Блум, Франц Кафка, Андрић, Толстој и Горки. Та узгредица наговјештава (можда и „наговара”, ако хоћемо да се приближимо ауторовој језичкој лабораторији) природу његовог стила и унутарњих облика, гдје је туђа ријеч интонациона јединица, ако не и акорд. Често антитетични, такви искази су неријетко у власти ироније и парадокса.

разлучује „причу и причање” ... па још касније (2011), „Лаза Костић и Вељко Петровић”, „О контексту и подтексту енциклопедијског рада Вељка Петровића”, те „Карактеристике и донети приповедне прозе Вељка Петровића” (*Међу својима*, 2020). Ни *Ојледи о Иви Андрићу* (2013) неће проћи без продужења и допуна: „Тема зла у Андрићевом делу”, „О аутору као главном јунаку *Знакова њорег љуша*” (*Међу својима*, 2020), па „Панорама Андрићевих сусрета и блиских додира с речима”, (*Погсећања и наговори*, 2022); тако је и с Кашанином („Поново пронађене ствари Милана Кашанина”).

Поред књижевности, Славко Гордић је у знатном дијелу својих текстова посвећен питањима општег добра те областима културе (језик, школа, књижевност уопште и др.). Међу таквим темама издваја се опажање да је наше књижевно вријеме, „узбуњено и пометено”, „нехајно”. „Да данас приче нико не чита, није никаква новост. Да су песници редовно у још горем положају [...] одавно никог не чуди, а поготово не растужује” (*Осмајтрачница*). Издвајање положаја интелектуалца и његовог дјеловања професора Гордића уврштава међу слѣдбенике утемељитеља нашег просвјетитељства и нашег модерног доба, Доситеја Обрадовића и Павла Соларића. Као и они, у неупоредивим околностима према њиховим, наднесен над *ојцише добро* и *ојциша љишања* стања српског народа, његове културе и његових институција, са зебњом гледајући на будућа времена, дотле да ће на једном мјесту рећи „ако их буде”, тих будућих времена. Ту је негдје кључ разлике: стари су с повјерењем, понесени устаничким добом и напретком, гледали у будућност свог народа!

Гордић често полази од туђег става, изреке, мисли, што му служи као интонација, увод. „Нужда учи мислити”, прва реченица, узета од Ернста Блоха, за „Нараштајна и изабрана сродства Милана Кашанина” (*Кријичке разљеднице*), постаје увод за мали оглед о разлици између „крчилаца нових путева” (какви су Доситеј, Мушички, Вук, Стерија) и „индивидуалних креативних и прегалачких диспозиција” XX стољећа, који више не проистичу из „*ојциших* околности и потреба заједнице” (31); кад пише о Марићевим есејима („марићевским”), вади из прашњавих исјечака Тишмину бесједу; а током излагања, као потврду извјесне вриједности или става, радо бира нечију мисао, нпр. Фокнера, Винавера (*Кријичке разљеднице*), Арно Шмита, Гомбровича, Херцена, Миодрага Павловића, Младена Лесковца (*Срогсјива*), Ернста Блоха (*Кријичке разљеднице*), Јована Деретића, Јустина Поповића, Дучића и Пастернака, Андрића и Готфрида Бена, Декарта и Дилтаја, Ла Рошфукоа. За понека имена се радознали читалац мора дати у истраживање да утврди, нпр., који је то Вуков савременик био први преводилац Ла

Рошфукоа и к томе додао његовом афоризму једну своју реченицу (Петар Демелић). Срећом је то истраживао Ненад Крстић и објавио у *Леттојису*, марта 2004, што свједочи како је Гордић пажљив, истрајан читалац! Узгред речено, волио бих да доживим и видим један скуп Гордићевих текстова (сабраних, изабраних) с пописом имена! У томе попису готово да је премац – попис тема и „литерата”, како на једном мјесту назива књижевнике, којим се бави (по стотинак пјесника, прозаика и низ аутора мјешовитих, филозофско-књижевних или мемоарских списа). Тешко је наћи равног међу савременицима том интензитету критичког праћења савремене српске литературе.

Укључујући их у збирке, у књиге, Гордић често своје текстове миноризује, то су „фрагменти”, „белешке”, „сваштице”, или шире, кад пише да његовом покајничком тексту (овдје о Јосићу) „неће, вероватно, мањкати ни површности, ни поређења, ни сврставања, а можда ни тежих грехова и грешака” (*Критичке разједнице*); воли самопрекор и (само)оптужујућа признања, али је то можда интимно инверзиван став за читаоца, који се неће покајати током урањања у бисерне истраживачке и аналитичке новине. Да је тако, потврђује велик број приказа потеклих од еминентних личности свих генерација (од Никше Стипчевића и Бранка Поповића, до млађих, угледних професора и научника, Марка Недића, Тање Крагујевић, Михајла Пантића, Жанете Ђукић Перишић, Бојане Стојановић Пантовић, Горане Раичевић, Миливоја Ненина, Мила Ломпара, Слободана Владушића, Ђорђа Деспића, Милене Кулић).

Сличан положај има понекад цитат туђе ријечи или туђег става (самоисказа), који се аналитички, ако не – оспорава, онда преобрће, допуњује, дограђује, па показује како је варљив. Нпр. Андрић у *Знаковима њоред љућа* пише: „Ничим се толико не бавим као – речима, а ни о чему ређе и мање не размишљам”, а *Знакови*, па и неке његове приповијетке, пуни су таквих размишљања и биљежака (*Подсећања...*). Слично налази и код Десимира Благојевића (*Критичке разједнице*).

Поменули смо већ да у књижевнонаучном, књижевнокритичком раду има више Гордића. Ова награда је истовремено подстицај или побуда на систематско истраживање тог разуђеног, разгранатог дјела и дјеловања. Онај који ово чита био би веома задовољан да Гордићеве текстове види окупљене у изабраним дјелима, с регистром имена који ће само потврдити његове огромне читалачке распоне и несравњиву истраживачко-асоцијативну и језичку енергију.

(Говор са уручења Награде „Младен Лесковац” у Матици српској,
31. јануара 2024)